

dından Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın imamlığını yaptı. 1093 Rebîülevvelinde (Mart 1682) padişahın izniyle müstakil olarak Şeyhülislâm Ali Efendi'den mülâzim oldu.

1094'te (1683) II. Viyana Seferi'ne katıldı. Aynı yıl içinde halife-i mukâbele-i süvârî dersiyesi verilerek öğretim hayatına başladı. 1100 Ramazanında (Temmuz 1689) ibtidâ-i hâric derecesi itibariyle müderris oldu. 1106 Muharreminde (Eylül 1694) Damad Efendi Medresesi'ne tayin edildi, ertesi yıl bulunduğu medresede dâhil derecesine yükseldi ve ardından II. Mustafa'nın ikinci imamlığına getirildi. Bundan dolayı kaynaklarda İmâm-ı Şehriyârî (İmâm-ı Sultânî) diye anılır. 1108 Cemâziyelâhinde (Ocak 1697) Hoca Hayreddin Medresesi müderrisliğine tayin edildi. 1109 Şevvalinde (Nisan 1698) Kürkçübaşı Medresesi, 1110 Muharreminde (Temmuz 1698) hatt-ı hümâyun ile ve mûsile-i Süleymâniyye derecesiyle Sultan Ahmed Medresesi müderrisliğine getirildi. Dört ay sonra havâmis-i Süleymâniyye derecesini aldı. Ardından kadılığa geçen Mahmud Efendi'ye 1111 Recebinde (Ocak 1700) Edirne pâyesiyle Yenişehir kadılığı verildi, 1112 Rebîülevvelinde (Ağustos 1700) İstanbul pâyesiyle ödüllendirildi. Ertesi yılın ocak ayında Yeni Zağra ve Lapseki kazaları arpalık verilerek azledildi. 1114 Şâbanında (Ocak 1703) arpalıklarına Bafra ve Mene-men Güzelhisarı da eklendi.

Edirne Vak'ası dolayısıyla II. Mustafa ile birlikte Edirne'den Hafsa'ya gitti; 7 Rebîülâhîr 1115'te (20 Ağustos 1703) burada

iken Rumeli kazaskerliğine yükseltildiyse de ertesi gün azledilip dört ayrı yerdeki arpalıkları başkalarına verildi. II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi ve ardından meydana gelen olaylar sırasındaki durumu hakkında bilgi yoktur. Ancak bu olaydan bir yıl sonra yeniden kendisine arpalıkların tahsisi onun saraydaki tanıdıkları vasıtasıyla durumunu güçlendirdiğine işaret eder. Nitekim 1116 Cemâziyelevvelinde (Eylül 1704) kendisine Karaburun, Kepsut ve Eceabad kazaları arpalık olarak verilmiş, 1116 sonlarında (1705 başları) Eceabad dışındaki diğer arpalıkları Gelibolu kazası ile değiştirilmiştir.

Çorlulu Ali Paşa sadrazam olunca II. Mustafa zamanındaki eski dostlukları sebebiyle 26 Rebîülevvel 1118'de (8 Temmuz 1706) Mahmud Efendi'ye Anadolu kazaskerliği verildiyse de (Râşid, III, 203) 1119 Recebinde (Ekim 1707) görevden ayrıldı. Bir ay sonra Rumeli kazaskerliğine getirildi. 1120 Zilkadesinde (Ocak 1709) emekli olup kendisine Tire, Güzelhisar ve Kirmastî arpalıkları tahsis edildi. Beş yıl kadar süren emekliliğinin ardından 24 Rebîülâhîr 1125'te (20 Mayıs 1713) ilmiye tayinlerinde ihmal ve kusuru sebebiyle görevden alınan Atâullah Mehmed Efendi'nin yerine şeyhülislâm oldu (a.g.e., IV, 6-7). Tayin tarihi *Vekâyiü'l-fuzalâ*'daki biyografisinde farklı verilmektedir. Bir yıl yedi ay kadar bu makamda kaldıktan sonra 8 Zilhicce 1126'da (15 Aralık 1714) azledildi ve Kanlıca'daki yalısında oturmaya başladı. Azli-ne sebep olarak müderrislere ait mahreç mansıplarını emekli ilmiye mensuplarına vermesi, kendisinden önceki iki şeyhülislâm Ebezâde Abdullah ile Atâullah Mehmed efendilerin sürgün edilmesi ve Ebezâde'nin yolda ölümü ve balinin ona yüklenmesi gösterilir (a.g.e., IV, 27-28). 2 Cemâziyelâhîr 1130'da (3 Mayıs 1718) vefat eden Mahmud Efendi, Fâtih Camii civarındaki evi yakınında defnedilmiş, "Adn ola Mahmûd Efendi'ye makâmü'l-Fâtîha" mısraı ölümüne tarih düşürülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, II, 409-410; Râşid, *Târih*, III, 203, 233-234; IV, 6-7, 27-28; *Devhâtü'l-meşâyih*, s. 82; *Sicill-i Osmânî*, IV, 324-325; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 502; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 461; Danişmend, *Kronoloji*, V, 136.

MEHMET İPŞİRLİ

MAHMÛD-ı FAĞNEVÎ

(bk. FAĞNEVÎ).

MAHMÛD-ı GÂVÂN

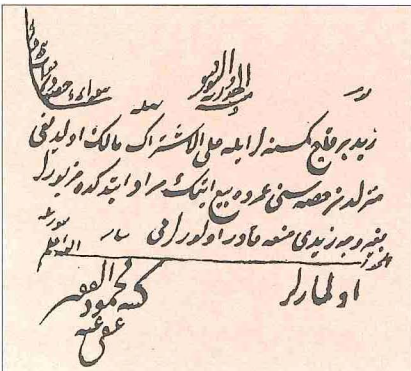
(محمود گاوآن)

Hâce-i Cihân İmâdüddîn Mahmûd
b. Muhammed Gilânî
(ö. 886/1481)

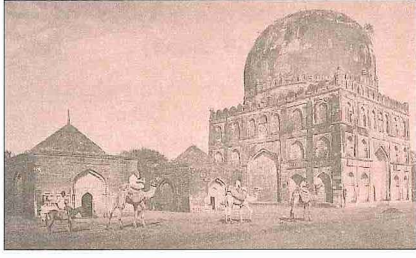
Behmenî veziri.

814'te (1411) Hazar denizi kıyısındaki Gilân bölgesinde yer alan Gâvân şehrinde doğdu. Babası Celâleddin Muhammed, Gilân Sultanı Alâeddin'in hocası idi. Saraya yakınlığından dolayı iyi bir eğitim alan Mahmûd genç yaşta hacca gitti. Ticaret için dolaştığı Irak ve Horasan'da birçok âlim ve şeyhin sohbetinde bulundu. Bir süre sonra Gilân'da ailesinin sarayda itibar kaybetmesi üzerine meydana gelebilecek entrikalara mâruz kalacağından endişelendiği için 857'de (1453) İran'dan ayrılarak Basra körfezi yoluyla Hindistan'a hareket etti. Önce Dâbûl'a çıkan, ardından Behmenîler'in merkezi Bîder'e yerleşen Mahmûd burada ticaretle uğraşmaya başladı. Zamanla çevresinde tanınıp saray tarafından yakınlık gördü. Bu sırada Alâeddin II. Ahmed'in hükümdar olduğu Behmenî Devleti'nde Âfâkiler'le Dekkenîler arasındaki şiddetli iktidar mücadelesi yüzünden ülkenin birçok yerinde kargaşa hâkimdi. Mahmûd-ı Gâvân bir isyanı bastırmakla görevli güçlerin kumandlığında başarılı olunca sultanın nezinde itibarı arttı. Alâeddin II. Ahmed'in oğlu Alâeddin Hümâyun Şah zamanında da (1458-1461) itibarını sürdüren Mahmûd-ı Gâvân'a sultan tarafından "melikü't-tüccâr" unvanı verildi. Bu dönemde de ülkenin çeşitli yerlerinde meydana gelen isyanları bastırdı. Hümâyun'dan sonra küçük yaşta tahta çıkan Nizâmeddin III. Ahmed devrinde (1461-1463) ülkeyi yöneten kenseyin içinde sultanın annesi Mahdûme Cihan Nergis Bîgam ve Hâce-i Cihân Türk'ün yanında Mahmûd-ı Gâvân da yer aldı. Özellikle sultanın küçük yaşta olmasını fırsat bilerek ülkeye saldıran komşu devletlere karşı gösterdiği başarı onun yerini daha da güçlendirdi. Sultan Şemseddin III. Muhammed Şah zamanında (1463-1482) Hâce-i Cihân Türk'ün öldürülmesi üzerine Mahmûd-ı Gâvân devletin üst düzeyde tek veziri oldu. Behmenî Devleti'nin dış politikasının şekillenmesinde etkin rol oynadı. Devletin sınırlarını genişletti. 1469'da Konkan bölgesini, ardından Gao'yu Behmenîler'in hâkimiyetine aldı. 1472 yılındaki Belgâm zaferinden sonra devlet idaresinde büyük islahat gerçekleştirmeye başladı.

İmâm-ı Şehriyârî Mahmud Efendi'nin bir fetvası (*İlmiyye Salnâmesi*, s. 502)

Mahmud-ı Gâvân Türbesi – Bider / Hindistan

Mahmud-ı Gâvân, idarî ve askerî alanda yaptığı yeniliklerle Behmenî Devleti tarihinde önemli rol oynamıştır. I. Muhammed Şah zamanında (1358-1375) ülke idarî açıdan dört vilâyete (taraf) bölünmüş olup her biri "tarafdâr" denilen valilerce yönetiliyordu. Ancak zamanla büyüyen ve özellikle Mahmud döneminde genişleyen sınırlarla devlet bu şekilde yönetilemez hale gelmişti. Bunun üzerine Mahmud ülkeyi sekiz vilâyete böldü. Ayrıca her vilâyetin bazı topraklarını valilerin yetkisinden çıkararak "hâssa-i sultan" haline getirdi. Böylece valilerin üzerinde sultanın kontrolü sağlanmış oldu. Askerî yapılanmayı da değiştiren Mahmud vilâyetlerde tarafdârın emri altında sadece bir kale bulunması, "kilâ'dâr" denilen diğer kale kumandanlarını merkezî hükümetin tayin etmesi ve bunların merkezî yönetime karşı sorumlu olması esasını getirdi. Bu tedbirle merkezî otoriteyi güçlendirip gevşeklik ve başıboşlukların önünü almayı hedefledi. Mahmud-ı Gâvân, Ortaçağ Hindistanı'nda birçok köy ve şehrin sınırlarını tesbit edip gelir miktarını araştırarak ülkenin sistemli bir şekilde ölçülmesini sağlayan ilk vezirlerden biridir. Ancak refomlardan hoşnut olmayan bazı çevrelerin tepkisi yüzünden bunlarla kayda değer sonuçlar elde edilemedi. Mahmud-ı Gâvân'ın mührünü taşıyan ve Orissa Krallığı'nı devleti istilâya çağıran sahte bir mektubun sultanın eline geçmesi onun haksub yere idam edilmesine sebep oldu. Behmenî Devleti Mahmud'un ölümünden bir yıl sonra parçalanmaya başladı.

Mahmud-ı Gâvân, Dekken'de birçok mimari eser yaptırmış olup bunların en önemlisi ölümünden iki yıl önce Ahmedâbâd'da inşa ettirdiği cami ve medresedir. Ayrıca Fars dilinde özellikle inşâ türünün en iyi örnekleri arasında yer alan bazı eserler ortaya koymuştur. Bunların en

meşhuru münşeâtını topladığı *Riyâzü'l-inşâ'* adlı kitabıdır (Haydarâbâd 1948). Mektuplarının yer aldığı *Menâzirü'l-inşâ'* isimli bir diğer eseri de British Museum'da kayıtlıdır (Rieu, II, 527). Kaynaklarda *Qavâ'idü'l-inşâ'* adlı bir kitabından da bahsedilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, X, 144-145; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, II, 527-528; Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Nesr*, I, 259; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 499-510; P. M. Joshi, "The Bahmani Kingdom", *The Delhi Sultanate* (ed. R. C. Majumdar v.dğr.), Bombay 1967, s. 261, 262, 265, 266-267; Haroon Khan Sherwani, *Studies in Muslim Political Thought and Administration*, Lahore 1970, s. 204-220; a.mlf., "Mahmud Gâvân's Early Life and His Relations with Gilan", *IC*, XIII (1939), s. 179-187; a.mlf., "Ascendency of Mahmud Gâvân", *a.e.*, XIV (1940), s. 274-289; a.mlf., "Mahmud Gâvân", *EP*² (İng.), VI, 66-68; T. W. Haig, "Mahmud Gâvân", *IA*, VII, 172-173.

RIZA KURTULUŞ

MAHMÛD-ı GAZNEVÎ

(محمود غزنوی)

Ebû'l-Kâsım Yeminü'd-devle ve emînü'l-mille Kehfü'l-İslâm Mizâmü'd-dîn
Gâzî Mahmud b. Sebük Tegin
(ö. 421/1030)

Gazneli hükümdarı
(998-1030).

10 Muharrem 361 (2 Kasım 971) tarihinde Buhara'da doğdu. Gazneli Hükümdarı Sebük Tegin'in oğludur. Annesi Doğu Afganistan'daki Zâbülistan bölgesinden asil bir ailenin kızı idi. Bundan dolayı kendisine Mahmud-ı Zâbüfî de denilir. Gazneli Mahmud'un çocukluğu hakkında fazla bilgi yoktur. Geleneğe uygun olarak küçük yaşta itibaren gerekli dinî tahsili yaptı ve Kur'an'ı ezberledi. Ayrıca siyasî eğitimi de ihmal edilmedi ve iyi bir devlet adamı olarak yetiştirildi.

Mahmud daha gençlik yıllarının başında devlet idaresinde görev almaya başladı. Nitekim Sebük Tegin, Saffârîler'e karşı Sistan bölgesini daha iyi kontrol edebilmek için Büst şehrine çekildiğinde Mahmud'u Gazne'ye vekil olarak bırakmıştı. Mahmud bu dönemde babasıyla birlikte katıldığı savaşlarda cesaret ve zekâsıyla kendini gösterdi. Bir ara dedikodular yüzünden babası ile arası açılmış ve Gazne Kalesi'nde hapsedilmişti (380/990). Ancak bu anlaşmazlık uzun sürmedi ve birkaç ay sonra hapisten çıkarıldı. Sâ mânî Emîri II. Nûh'un yardım istemesi üzerine Mahmud, babasıyla beraber Sâ mânîler'in Türk

kumandanları Ebû Ali es-Simcûrî ve Fâik'e karşı yaptıkları savaşta büyük yararlıklar göstermiş, bundan çok memnun kalan II. Nûh, Mahmud'a "Seyfûddeve" lakabı vermiş ve kendisini Horasan ordusu kumandanı tayin etmişti.

Sebük Tegin öldüğü zaman (387/997) oğullarından Mahmud Horasan ordusu kumandanı, Nasr Büst valisi, İsmâil ise Gazne ve Belh hâkimiydi. Sebük Tegin, İsmâil'in tahta geçmesini vasiyet etmişti. Bu vasiyet yerine getirildi ve İsmâil hükümdar ilân edildi. Bu sırada Nişâbur'da bulunan Mahmud, İsmâil'in hükümdarlığını tanımadı, kardeşi Nasr ve amcası Buğracuk'u da kendi tarafına çekti. İki kardeşin orduları Rebûlevvel 388'de (Mart 998) karşılaştı, Mahmud İsmâil'in kuvvetlerini yenerek Gazneliler tahtına çıktı.

Sultan Mahmud kardeşiyle taht mücadelesi yaptığı sırada Sâ mânîler'den II. Nûh'un ölümüyle yerine oğlu II. Mansûr geçmişti. II. Mansûr, Horasan'a kendi kumandanlarından Begtüzün'ü sipehsâlâr tayin etti. Ancak Mahmud, Sâ mânî başşehri Buhara'ya elçi gönderip Horasan'ın kendisine iadesini istedi. Bu teklifin reddilmesi üzerine Nişâbur'a yürüdü. Bu sırada Begtüzün ve Fâik, II. Mansûr'u yakalayıp gözlerine mil çektiler ve yerine henüz küçük yaşta bulunan Abdülmelik b. Nûh'u tahta çıkardılar. Mahmud, Sâ mânî

Mahmud-ı Gaznevî'nin albümünden bir sayfa (İÜ Ktp., TY, nr. 5461)

